

УДК 811.111'373.7(043)

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ СИМВОЛІВ В АНІМАЛІСТИЧНИХ ПРИСЛІВ'ЯХ УКРАЇНСЬКОЇ Й АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Шепітько С.В., к. філол. н.,
професор кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольський державний університет

Пилипшанова К.В., студентка
кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольський державний університет

Прислів'я з назвами тварин використовуються для характеристики людини і її поведінки, оскільки вони мають високий конотативний потенціал. У дослідженні подається лінгвокультурний аналіз прислів'їв, що містять у своєму складі компонент-зоонім, розглядаються образи тварин через призму культури певного етносу, що дозволяє виявити зв'язок і відмінності між пареміологічними одиницями різних мов і відображеною в них національною картиною світу, що забезпечує адекватну міжкультурну комунікацію.

Ключові слова: зооніми, прислів'я, міжкультурна комунікація, лінгвокультурний аспект.

Пословицы с названиями животных используются в качестве образной характеристики человека и его поведения, так как они обладают высоким коннотативным потенциалом. В исследовании представлен лингвокультурный анализ пословиц, содержащих в своем составе компонент-зооним, рассматриваются образы животных через призму культур определенных этносов, что позволяет обнаружить связи и различия между пареміологічскими единицами языков и отраженной в них национальной картиной мира, что обеспечивает адекватную межкультурную коммуникацию.

Ключевые слова: зооним, пословица, межкультурная коммуникация, лингвокультурный аспект.

Shepitko S.V., Pylipshanova K.V. CULTURAL AND LINGUISTIC ANALYSIS OF SYMBOLS IN ANIMALISTIC PROVERBS IN UKRAINIAN AND ENGLISH

Proverbs with animalistic component are used as a figurative characteristic of person's behavior, since they have a high connotative potential. This article provides linguistic & cultural analysis of proverbs containing animalistic component. Images of animals are viewed through the prism of culture, and this allows to discover common features and differences between the paremiological units of the languages under consideration and also the national pictures of the world reflected in them, which, in its turn, provides an adequate intercultural communication.

Key words: zoonym, proverb, intercultural communication, cultural & linguistic aspect.

Постановка проблеми. Прислів'я мають яскраво виражений національний характер. Вони являють собою один з основних «кодів» культури, який «формується з повсякденної культури», передається з покоління в покоління й відображає всі аспекти життєвої філософії народу – носія мови [2, с. 219]. Це специфічні фразеологічні одиниці, засоби узагальнення досвіду й мудрості, готові коментарі до будь-яких ситуацій [7, с. 102].

Дослідження прислів'їв дає можливість отримати цінну інформацію про спосіб життя, культуру, менталітет того чи іншого народу, про його переваги, переживання, побоювання, ставлення до різних соціальних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прислів'я розглядалися дослідниками в багатьох аспектах. Теорією їхнього вивчення займалися О.О. Потєбня, О.О. Шахматов, В.В. Виноградов, В.Л. Архангель-

ський, Г.Л. Пермяков та ін. Походження прислів'їв, визначення, використання, класифікацію, структуру, значення розглядали І.І. Срезневський, Ф.І. Буслаєв, В.І. Даль, Г.Л. Пермяков, В.П. Жуков, Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, В.І. Зімін, Н.М. Амосова, Л.Б. Савєнкова, Г.Д. Сидоркова, З.К. Тарланов, А. Крікман та ін. Дослідженням англійських прислів'їв займалися В. Мідер, А. Тейлор і В.Х. Коллінз. Сьогодні в умовах міжкультурної комунікації все більш актуальним стає вивчення мовних елементів або явищ в порівняльному аспекті, що сприяє повному розкриттю специфіки національної ментальності тих чи інших народів.

Постановка завдання. Об'єктом нашої роботи є мовний символізм в анімалістичних прислів'ях англійської й української мов. Предметом роботи є ізоморфізм та аломорфізм символізму в семантиці анімалістичних

прислів'їв. Метою роботи є дослідження специфіки мовної картини світу на матеріалі анімалістичних прислів'їв в англійській і українській мовах і визначення універсальних символів у прислів'ях досліджуваних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прислів'я цікаві не тільки як засіб спілкування, але й як засіб пізнання національного характеру народу, проникнення в систему його цінностей. Вони експлікують менталітет народу як лінгвокультурної спільноти, дають можливість виявити найбільш значущі цінності, які відображують психологію народу. Цінності орієнтують індивіда в його оточенні та виявляють позитивні чи негативні аспекти реалій дійсності [6, с. 114]. Зв'язок семантики прислів'їв з аксіологією очевидний, оскільки кожна культура формує свою унікальну систему цінностей, пріоритетів, моделей поведінки, великий потенціал розкривається для виявлення ціннісних орієнтацій у мовній картині світу різних народів.

У рамках роботи розглядаються прислів'я з компонентом-зоонімом в англійській і українській мовах. Термін «зоонім» являє собою пряму номінацію тварини, а для позначення переносних уживань зоонімів використовується термін «зооморфізм». «Поряд із прямим значенням кожна зоолексема має потенційну конотацію, тобто у свідомості носіїв мови вона супроводжується специфічними емоційно-естетичними асоціаціями» [4, с. 76].

У перших письмових джерелах будь-якого народу є неодноразове згадування про тих чи інших представників тваринного світу, метафоричні порівняння героїв етносу з різними тваринами. Назви тварин часто пов'язані з народною й міфологічною символікою. Коріння цього явища йдуть углиб століть, коли племена поклонялися зображенням тварин – тотемам. Окремі тварини стали уособлювати якості, які людина хотіла б мати або яких прагнула б позбутися.

Поступаючись тваринам у силі, спритності й швидкості, людина могла вижити тільки за рахунок своєї інтелектуальної переваги. Їй необхідно було не тільки знати поведінку диких тварин, але й передавати ці знання наступним поколінням, тому лексичні одиниці з компонентом-зоонімом належать до одних із найдавніших, а отже, саме в них найбільше відображаються традиції та звичаї народу. «Порівняльний аналіз зоонімів викликає безперечний науковий інтерес насамперед щодо опису національної мовної картини світу, адже будь-яке порівняння мов призводить до

встановлення трьох основних властивостей: загальних, схожих і відмінних» [1, с. 36]. Національна картина світу виявляється в загальних уявленнях людей, що належать до одного етносу, в їх однотипних реакціях на типові ситуації, у схожих оцінках і судженнях, у прислів'ях, афоризмах, приказках.

Особливості мовної суспільної свідомості накладають свій відбиток на фразеологічні одиниці будь-яких мов і формують національний мовний характер народів. Саме тому, наприклад, українські фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом загалом відомі та зрозумілі носіям української мови, гармонійно входять в їхнє світосприйняття як невід'ємна частина загальної картини реальності. У той же час для англійців вони можуть бути незрозумілі.

Як зазначає І.Є. Тимошенко, за наявності певної й неминучої різниці у фразеології різних народів є й багато спільного: «Подібність і тотожність думки або понять не дивна, тому що основні поняття моральності, ідеї добра й зла, приписи здорового глузду й висновки емпіричних спостережень природи й навичок тварин більш-менш однакові в усіх народів» [5, с. 17].

Наприклад, англійське прислів'я “Dog does not eat dog” та його український еквівалент «Вовк вовка не з'їсть» не можуть розглядатися як повністю еквівалентні в морально-етичному плані. Однак сенс у них однаковий: метафорично передаються такі цінні людські якості, як дружба й вірність. Граматична структура в них також однакова: як видно в обох варіантах, дієслова подані в негативній формі, іменники в однині мають узагальнене значення. Однак у прислів'їв неоднакове компонентне наповнення. Якщо в англійському прислів'ї зоонім – «собака», то в українській – уже не домашня, а дика тварина («вовк»). Вважається, що вовк із давніх-давен у багатьох культурах є важливим символом, носієм різних якостей і властивостей. Відповідна лексема активно використовується в національно-культурному фонді мови. При цьому в прислів'ях обидві тварини наділяються позитивними якостями: собака завжди відрізнялася вірністю; вовк, як відомо, також дуже вірна тварина, оскільки вовки дуже прив'язані до товаришів у зграї. Таким чином, у цих прислів'ях відбувається «підміна» понять – реалій мовної картини світу, і оцінний компонент «небезпека» набагато сильніше виражений в українському варіанті.

Зоонім «вовк» фігурує в багатьох прислів'ях української мови: «Пожалів вовк

кобилу – залишив хвіст і гриву»; «Не клади вовку пальця в рот» та інші. В аспекті антропоцентричної парадигми зоонім «вовк» постає анімалістичним прообразом людини з певними рисами характеру: злий, голодний, дикий, небезпечний, що знаходить підтвердження в таких прислів'ях: «Не за те вовка б'ють, що сірий він, а за те, що вівцю з'їв». Як ми бачимо, вовк виступає кровожерливим і голодним, при цьому асоціюється з людиною, яку засуджують і навіть карають через поганий учинок. У прислів'ї «Скільки вовка не годуй, він усе в лів дивиться» голодний і дикий вовк асоціюється з людиною, що тяжіє до того життя, до якого вона звикла.

У середньовічній Європі вовки жили в розорених війнами містах, поширювали хвороби. Тварина стала уособлювати ненаситність, голод і злидні. І до сьогодні в англійській мові цей зоонім є також символом хитрості, жадібності, злості: “Who keeps company with the wolf, will learn how to howl”; “never give the wolf the sheep to keep”.

Образ-символ формувався під впливом різних повір'їв. Тому могло бути дві або навіть кілька думок із приводу тієї чи іншої тварини. У якості прикладу можна навести ставлення до зайця. В універсальній символіці заєць уособлює відродження, повернення юності. У християнській символіці білий заєць біля ніг Діви Марії означає подолання плотського потягу, а згідно з віруваннями стародавніх слов'ян заєць представлявся як образ біса. Зустріч із зайцем вважалася поганою ознакою в усіх слов'ян. В українській мові заєць представлений у фольклорі із симпатією. За цю тварину, хоча вона й виступає символом боягузтва, зазвичай заступаються дійові особи казок. В українських казках він зовсім не пов'язаний із нечистою силою, а лише представляє боягузтво: «Мертвого лева и заєць скубне», «Лаяв заєць вовка, тільки вовк того й не чув». В англійському прислів'ї цей зоонім теж є символом боягузтва: “Hares may pull dead lions by the beard”. В обох досліджуваних мовах заєць також виступає в ролі об'єкта полювання: “If you run after two hares, you will catch neither”; «За двома зайцями поженешся – жодного не зловиш». Ці прислів'я мають однакову конотацію, оскільки вони прийшли з латинської мови й мають спільну етимологію.

Кінь – це великий трудяга, який грав у сільському господарстві дуже важливу роль. Він і символізує цю якість у прислів'ях: «Охоча конячка всю поклажу тягне», «Мала

кобилка, та великий віз тягне», «На слухняного коня й батога не треба». Але ці тварини також мають негативну конотацію: «У ледачого коня і хвіст у тягар».

Із зоонімом “horse” в англійській мові також пов'язана значна кількість прислів'їв: “Do not spur a willing horse”; “Do not swap horses in the middle of the stream”; “It is a good horse that never stumbles”; “Flies go to the lean horse”.

У контекстних реалізаціях найбільший відсоток прикладів із негативною оцінною конотацією припадає на зоонім «осел». Парадоксальність інтерпретації цього образу в українській і англійській етнокультурах полягає в тому, що в давнину в обох народів осел вважався священною твариною. Окремі ритуали, пов'язані з прославленням осла, увійшли в ужиток як католицької, так і православної церкви. У деяких графствах Великобританії й на Заході США донині проводяться конкурси «ослячої краси» й «ослячі паради» на згадку про втечу Святого Сімейства на ослах до Єгипту. У слов'ян же довго існував ритуал пасхальної їзди патріарха верхом на віслюкові на згадку про в'їзд Христа в Єрусалим. У фольклорі й у фразеології, однак, осел – це символ дурості, упертості, ліні. Українські прислів'я із зоонімом «осел» незмінно мають негативну оцінку конотацію. В англійському прислів'ю фонді лише одне прислів'я містить позитивний оцінний компонент: “Asses as well as pitches have ears” («Дурні й діти розуміють набагато більше, ніж думають ті, хто говорить»).

Порівняння людини із собакою універсальне для багатьох мов і притаманне як українській мові («Собака собаку знає»; «Бійся пса не того, що гавкає, а того, що лащитья»; «Собака собакою стане, хоч і хвоста не стане»), так і англійській мові (“The dog barks, but the caravan goes on”; “Dog does not eat dog”; “Every dog is a lion at home”; “Do not teach the dog to bark”). Найменування цієї тварини дає найбільшу кількість негативних конотацій. Оскільки ця тварина насамперед є сторожем господарства, то вона асоціюється зі злістю («Скажений пес і хазяїна кусає», «Добрий собака аж за кочергу хапає»); собаку тримають у неволі, у будці й на ланцюгу («Жив, як пес, а вмер, як собака», «Вдача собача: не брехне, то й не дихне»). Таким негативним образним оцінкам, мабуть, сприяло приручення собаки, її залежність від людини.

У фольклорі неодноразово фіксується твердження про те, що ведмідь від людини

відрізняється тільки шкурою: якщо ж її з нього зняти, ведмідь буде виглядати, як людина: такі ж п'ятипалі кисті рук і ніг, здатність відчувати радість і печаль, любов до своїх дітей. Наведемо приклад, у якому зоонім «ведмідь» присутній в обох прислів'ях досліджуваних мов: "Catch the bear before you sell his skin"; «Не вбивши ведмедя, шкуру не продають». Ведмежа шкура дуже цінувалася, із неї шили зимові предмети одягу, вважалося, що вона має лікувальні властивості. Крім цього, за старих часів вона використовувалася в ритуальних обрядах. Цілу шкуру ведмедя використовували для прикраси житла й для підтвердження свого статусу хорошого мисливця.

В англійському прислів'ї "Two dogs over one bone seldom agree" закріплена властивість собак битися за їжу. В українському прислів'ї-еквіваленті «Два ведмеді в одному барлозі не уживуться» спостерігається інший образ, образ дикого ведмедя, який у свідомості українського народу асоціюється зі своїм житлом – барлогом.

У фразеологічному фонді української мови найменування диких тварин фіксуються значно частіше, ніж в англійській мові. Отже, у наведеному прикладі закладений однаковий сенс (нетерпимість до рівного собі), однакове структурне оформлення ("two dogs – one bone", «два ведмеді – один барліг»), але є різні образи тварин, які зумовлені національно-культурною самобутністю двох народів. У цьому прикладі, як і в попередньому випадку, здійснюється оцінне посилення поняття «небезпека», пов'язаного з особливостями української мовної картини, в якій присутній зоонім «ведмідь», що несе смислове значення «дика» (а значить, дуже небезпечна) тварина. В українському арсеналі реалій собака не становить такої небезпеки, як ведмідь, тому оцінність в українській мовній картині щодо цього феномена виражена сильніше (за допомогою заміни концепту «собака» на концепт «ведмідь»). Цей приклад підкреслює той факт, що аксіологічна свідомість особистості неминуче обмежується суспільством, його законами, оскільки саме суспільством визначаються норми поведінки людини, норми буття в контексті тієї чи іншої мовної картини світу [3, с. 57].

Зоонім «лисиця» трапляється в українських прислів'ях рідше, ніж зооніми «вовк»

і «ведмідь». В українській лінгвокультурі лисиця – це анімалістичний образ жінки: «Стару лисицю двічі не проведеш». Лисиця характеризується такими рисами, як хитрість і брехливість. При цьому в деяких прислів'ях трапляються назви частин тіла тварини: «Стара лисиця рильцем рие, а хвостом сліди замітає»; «Кожна лисиця свій хвіст хвалить». Хвіст є найціннішою частиною тіла лисиці. Із лисячих хвостів люди ще здавна виготовляли красиві хутрянні предмети одягу. Саме хвіст лисиці асоціюється з жіночою красою, лукавством і спритністю. Лисиця й вовк – два «конкуренти»: «Одна лисиця сімох вовків ошукає». Протиставлення лисиці й вовка використовується як прийом викриття жіночої хитрості й чоловічої дурості.

У прислів'ях англійської мови зоонім «лисиця» трапляється досить часто й також символізує хитрість, брехливість, підступність: "The fox is not taken twice in the same snare"; "Don't set the fox to keep your geese".

Зоонім «кішка» уособлює хитромудрість, здатність до перевтілення; ясновидіння, кмітливості, уважності, жіночу злість. Ці асоціації мали різну символічну вагу й значення в давніх культурах. У «темне середньовіччя» й у божевільні часи полювання на відьом кішки зображувалися на картинах, на яких вони займаються своїми звичними справами: служать предметом для погляджування, шкодять побутовим речам, б'ються із собаками й крадуть їжу з кухні. Останнє й відбилося в прислів'ях досліджуваних нами мов: "The cat shuts her eyes while it steals cream"; «Чи знає кішка, чиє м'ясо з'їла». Це означає, що людям властиво закривати очі на свої гріхи.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, приклади прислів'їв із компонентами-зоонімами відображають національну самосвідомість народу в різних лінгвокультурах, показують, що пареміологія є джерелом відомостей про культуру та символи, які відбивають уявлення того чи іншого народу про обряди, традиції, своєрідність навколишнього світу; стають надбанням мовної свідомості. У результаті зіставлення анімалістичних прислів'їв англійської й української мов можна стверджувати, що оцінна конотація зоонімів виявляє як подібність, так і розбіжність у фундаментальних цінностях відповідних етносів, вимагаючи певних фонових знань від учасників комунікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галимова А.В. Этнокультурная специфика зоонимической лексики, характеризующей человека (на материале русского и немецкого языков): дис. канд. филол. наук. Уфа, 2004. 36 с.
2. Кунін В.А. Курс фразеології сучасної англійської мови. Підруч. для іноземців и фак. інозем. мов. М.: Вища школа, Дубна: Вид. центр «Фенікс», 1996. С. 219.
3. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М.: Наука, 1986. 141 с.
4. Телия В.Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке. М.: Наука, 1981. 169 с.
5. Тимошенко І.Е. Літературні первоисточники и прототипы трехсот русских пословиц и поговорок. К: Друкарня Петра Барського, 1897. С. 17.
6. Шепітько С.В. Аксиологічні характеристики англійських прислів'їв: питання теорії. Одеський лінгвістичний вісник. 2016. Вип. 7. С. 114–117.
7. Шепітько С.В. Пословицы как объект исследования англоязычной лингвистики. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. № 1072, 2013. С. 99–105.